

Одотюк І.В., канд. екон. наук

Інститут економіки і прогнозування НАН України

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЦІН НА ЕНЕРГОРЕСУРСИ

Сформульовано основні тенденції, що характеризують процеси надходження та вилучення прямих іноземних інвестицій, визначено привабливість України в структурі регіональних інвестиційних потоків іноземного капіталу, окреслено фактори ризику утримання високої динаміки інвестування економіки у 2006 р.

Позитивна динаміка обсягу світового ринку угод поглинання та злиття діяльності найбільш активних економічних агентів є черговим переконливим підтвердженням інтенсивності перебігу економічної глобалізації. Наскільки безальтернативним є даний спосіб виживання і розвитку для більшості країн світу – це питання хоча і залишається дискусійним, проте не актуальне на сучасному етапі. Сфера інвестицій постає однією із визначальних складових реалізації глобальних економічних перетворень. Територіальна, кількісна та економічна характеристики структури іноземного капіталу, на нашу думку, є відображенням ступеня збалансованості економічної політики країн щодо урівноваження, з одного боку, внутрішніх можливостей залучення обмеженого інвестиційного ресурсу, а з іншого – необхідності системної адаптації економічної системи до нових зовнішніх конкурентних умов провадження бізнесової діяльності.

Нагальність дослідження проблематики ефективності залучення іноземного інвестиційного ресурсу, окрім зазначених вище позицій балансу можливостей і потреб, обумовлена необхідністю з'ясування ще однієї важливої компоненти результативної реалізації інвестиційної складової, а саме – динаміки процесу виведення із економіки інвестицій. Ґрунтовний аналіз останнього в частині прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та розгляд можливих тенденцій його розвитку в контексті волатильності цінового параметру газової складової енергетичних витрат виробництва є метою даної роботи.

У регіональній структурі світового обсягу ПІІ Україна знаходиться в когорті країн, щорічний обсяг інвестицій в економіку яких не перевищує одного відсотка внутрішніх ПІІ (табл. 1).

Навіть попри набуття процесом стрімкої позитивної динаміки та подвоєння в результаті цього розміру даного показника впродовж 2002–2004 рр. позиція України, за підсумками минулого року, не зазнала суттєвих змін: чотириразове підвищення надходжень прямих інвестицій у 2005 р. було частково знівельовано 30-відсотковим зростанням світового обсягу ПІІ, що в підсумку не дозволило Україні подолати рівень навіть 0,9% (станом на кінець 2005 р. 0,87% – прим. авт.) у структурі внутрішніх ПІІ. Рівень привабливості сучасних вітчизняних економічних реалій для капіталу іноземного інвестора залишається не-

значним не лише у порівнянні із угрупованням розвинених країн чи країн-членів ЄС – відповідно 0,51% і 0,89% в 2004 р., низьким він також є відносно країн, що розвиваються та країн Південно-Східної Європи і СНД.

Таблиця 1

Регіональна структура світових внутрішніх іноземних інвестицій та стан залучення Україною капіталу іноземного інвестора, 2002–2004 рр., %

Країни	Питома вага країн і регіонів у глобальній структурі внутрішніх ПІІ			Частка ПІІ в Україну відносно внутрішніх інвестицій в інші країни світу		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Розвинені країни	76,50	69,90	58,63	0,20	0,30	0,51
ЄС	58,71	53,54	33,39	0,25	0,39	0,89
США	9,96	8,98	14,80	1,50	2,32	2,01
Японія	1,28	1,00	1,20	11,63	20,95	24,74
Країни, що розвиваються	21,71	26,29	35,98	0,69	0,79	0,83
Китай	7,36	8,46	9,35	2,03	2,47	3,18
Південно-Східна Європа і СНД	1,79	3,81	5,38	8,36	5,48	5,53
СНД	1,26	2,48	3,72	11,89	8,41	8,01
Україна	0,15	0,21	0,30	-	-	-

Джерело: Доклад о мировых инвестициях "Транснациональные корпорации и интернационализация НИОКР". – ООН, Конференция по торговле и развитию, 2005. – <http://www.unctad.org/wir>

Водночас по відношенню до двох регіональних об'єднань Україна має принципово відмінні параметри інтенсивності залучення іноземного капіталу. Так, показник щорічних темпів зростання обсягу внутрішніх надходжень ПІІ у вітчизняну економіку перевищував у 2003 р. та 2004 р. відповідний аналог регіону країн, що розвиваються на 16,5 і 6,0 в. п., зокрема Китаю – на 21,9 і 32,9 в. п. У результаті питома вага спрямованих в Україну ПІІ відносно обсягу внутрішніх ПІІ зазначеної групи країн збільшилася на 20,3%. І хоча частка ПІІ в Україну стосовно внутрішніх інвестицій більшості представлених у таблиці країн і мала в цей період позитивну динаміку, проте лише обрані для зіставлення регіони є показовими, оскільки їх порівняльна база (а також США у 2004 р. – прим. авт.) зберігала тенденцію до поступового зростання обсягу залученого в економіку іноземного капіталу. У 2005 р. перевага України над групою країн, що розвиваються, в темпах збільшення надходжень ПІІ сягнула 2,9 раза.

На території країн Південно-Східної Європи і СНД здобутки вітчизняної економіки в частині інтенсивності її інвестування іноземним інвестором були менш вагомими – порівняльну перевагу в 1,4 в. п. Україна отримала лише за підсумками 2004 р. Показник масштабності вкладеного капіталу на тлі загального результату країн регіону мав впродовж 2002–2003 рр. негативну динаміку і зменшився, за підсумками 2004 р., на 34%. Стрімке зростання

обсягу внутрішніх ПІІ в Україні в минулому 2005 р. сприяло фактично потрійному збільшенню її присутності в регіональній структурі, проте цього вочевидь замало (враховуючи базу зростання – *прим. авт.*) для зміни географічного лідера в залученні іноземних інвестицій. За пріоритетністю формування показника ПІІ країн Південно-Східної Європи і СНД Україна станом на кінець 2005 р. у 3,3 раза поступається Росії, яка протягом двох останніх років акумулювала від 54 до 52% загального обсягу спрямованого в регіон іноземного капіталу.

Таким чином, оцінка дієвості реалізованих у рамках економічної політики заходів щодо залучення у вітчизняну економіку вільного інвестиційного ресурсу, за підсумками чотирьох останніх років, не є однозначною, оскільки позитив збільшення обсягу надходжень ПІІ та відповідно стрімкі темпи розвитку даного процесу у вимірі відносних показників, з одного боку, нівелюються збереженням за Україною вкрай низького розміру структурної частки у світовому обсязі внутрішніх ПІІ, а з іншого – перевагу України за щорічним показником інтенсивності інвестування над регіоном країн, що розвиваються, досягнуто, передусім, завдяки домінуванню (в нашому випадку) порівняно невеликої бази його підрахунку. Загалом у структурі власного регіону помітний поступ України 2005 р. обумовлений низькими темпами вкладення іноземного капіталу в економіку решти 17 держав регіону Південно-Східної Європи і СНД, загальний показник обсягу приросту ПІІ в якому був сформований на той час результатами, в першу чергу, Росії та України. Відтак, утримання у 2006 р., принаймні, аналогічного попередньому року темпу зростання вкладень нерезидентів ускладнюється не стільки масштабністю забезпечення необхідного рівня відтворення інвестиційного параметру, скільки завданнями суттєвого розширення спектру потенційно привабливих для інвестора сфер застосування власного капіталу та руйнування передумов для його передчасного виведення з економіки.

В обставинах нинішнього року успішне виконання саме останнього завдання видається нагальним пріоритетом сфери державного управління. Згідно з офіційними даними Держкомстату, розмір від'ємного сальдо торгівлі товарами, за підсумками першого кварталу, становив 1,77 млрд дол. США, а обсяги недооціненого імпорту сягнули 3 млрд дол. США (експертні оцінки – *прим. авт.*), що є прямою протилежністю відповідній тенденції 2005 р. [1] Іншими словами, лише за поточним рахунком дефіцит торгового балансу становить 3,7 млрд дол. США, а це, у свою чергу, є ще одним фактором (окрім газових розрахунків) посилення валютного попиту на міжбанківському ринку, що негативно характеризує реальність перспективи уникнення девальвації національної грошової одиниці, а відтак, і можливість утримання минулорічного рівня відтоку ПІІ з України.

Протягом 2002–2005 рр. у динаміці структури обсягу вилучення прямих іноземних інвестицій можна виділити такі тенденції (табл. 2):

а) щорічний обсяг виведеного із України іноземного капіталу залишався впродовж зазначеного періоду практично незмінним і знаходився в середньому на рівні 354 млн дол. США. Виключенням став 2004 р., за підсумками якого відтік інвестицій збільшився у порівнянні із попереднім роком на 38,9%. Негативна тенденція виводу нерезидентами власного капіталу була характерною і для 2005 р., проте її динаміка відповідно до бази 2003 р. зменшилася до рівня 10,2%;

Таблиця 2

Зміна обсягу та структури вилученого з України іноземного капіталу, 2002–2005 рр.

Показник	Обсяг вилучених з України ПІІ, тис. дол. США				Питома вага структурних елементів обсягу зменшення капіталу нерезидентів, %			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Всього	368827,90	340375,54	472709,81	375232,64	100,00	100,00	100,00	100,00
у тому числі за рахунок вилучення капіталу	204196,97	304392,55	394829,11	248643,15	55,36	89,43	83,52	66,26
з нього:								
грошові внески	...	123724,74	120913,71	164718,42	...	40,65	30,62	66,24
цінні папери	62770,33	151966,60	191655,11	46230,72	30,74	49,92	48,54	18,59
нерухоме і рухоме майно	...	28701,21	82260,29	37694,01	...	9,43	20,83	15,16
втрат капіталу*	6 008,34	1,63
інших видів вилучення	158530,01	35982,99	77880,70	126589,49	42,98	10,57	16,48	33,74
уцінки капіталу*	92,58	0,03

* Починаючи з 2003 р. зазначені операції з капіталом було виокремлено в окремі пункти розділу "Прямі іноземні інвестиції в Україну".

Джерело: розраховано за даними: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2003–2005. – С. 5; Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2005 році (експрес-довідь). – К.: Держкомстат України, 20.02.2006. – № 44. – С. 1.

б) у структурі вилученого капіталу у 2005 р. відбулася докорінна зміна пріоритетності для інвесторів-нерезидентів його складових елементів. Так, подвійного збільшення зазнав розмір питомої ваги грошової складової, що відбулося завдяки стрімкому зниженню частки цінних паперів та рухомого і нерухомого майна (відповідно у 2,6 та 1,4 раза). Виведення із економічного обігу іноземного капіталу, обсяг якого на дві третини сформовано за рахунок грошових коштів, у минулому році стало можливим завдяки збігу в часі одномоментної ревальвації національної грошової одиниці в 4,8% та початком періоду непрогнозованості ситуації з дотриманням гарантій безпеки іноземного капіталу та забезпеченням стабільних економічних умов провадження нерезидентами бізнесової діяльності у межах спільних проектів на територіях пріоритетного розвитку і спеціальних економічних зон;

с) найбільш стрімке скорочення частки цінних паперів у структурі вилученого капіталу імовірно свідчить як про відчутне зменшення обсягу обігових коштів на підприємствах з прямими іноземними інвестиціями (*а також, що не менш імовірно, ситуативну неспроможність належної заміни іноземного інвестора у сфері стратегічного та оперативного управління підприємством*), так і про пасивність вітчизняного інвестора у справі розширення інвестиційного портфеля за рахунок українських підприємств. В абсолютному вимірі сума викуплених українськими підприємствами у іноземного інвестора власних акцій скоротилася порівняно з 2004 р. у 4,2 раза і становила у 2005 р. 46,2 млн дол. США.

Вочевидь зрозумілим є також і той факт, що зниження вагомості цінних паперів та рухомого і нерухомого майна з-поміж прийнятних інструментів виведення нерезидентом іноземного капіталу було обумовлене у 2005 р. зменшенням рівня їх ліквідності на внутрішньому ринку. Окрім цього, перманентний впродовж чотирьох років характер обсягу вилучених із економіки України ПІІ, на нашу думку, є чіткою оцінкою результативності чинної державної економічної політики в частині стимулювання активності іноземного інвестора, зокрема, шляхом забезпечення його капіталу від впливу як економічної, так і неекономічної групи ризиків.

У 2005 р., поряд зі збільшенням обсягу вкладення ПІІ в економіку України, відбулася низка змін у структурі надходжень іноземного капіталу, зміст яких надає достатні підстави для висновку про загальне зниження структурної ефективності освоєних вкладень (табл. 3).

Таблиця 3

Структура обсягу надходжень в економіку України ПІІ, 2002–2005 рр.*

Показник	Обсяг надходжень ПІІ, тис. дол. США				Частка складових структури обсягу надходжень ПІІ, %			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
<i>Всього</i>	1074820,10	1319875,13	1930252,11	7868074,77	100,00	100,00	100,00	100,00
у тому числі: за адміністративними даними				4878117,59				62,00
за рахунок: грошових внесків	491491,12	754281,23	1194986,49	1586448,59	45,73	57,15	61,91	53,06
із них купівлі акцій	83135,04	238934,93	340234,79	704275,81	16,91	31,68	28,47	44,39
цінних паперів	44821,48	42618,56	116461,34	55868,55	4,17	3,23	6,03	1,87
скасування боргу	6565,55	2550,89	4233,68	280,45	0,61	0,19	0,22	0,01
реінвестування доходів	1814,69	12186,33	5277,98	3886,55	0,17	0,92	0,27	0,13
рухомого і нерухомого майна	373171,78	483620,78	566688,71	550147,74	34,72	36,64	29,36	18,40
нематеріальних активів	25721,51	9299,59	3603,20	2534,53	2,39	0,70	0,19	0,08

Продовження табл. 3

Показник	Обсяг надходжень ПП, тис. дол. США				Частка складових структури обсягу надходжень ПП, %			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
придбання корпоративних прав інших форм	12552,81**	618,45	2393,67	713059,06	1,17	0,05	0,12	23,85
	118681,16	14699,30	36607,04	77731,71	11,04	1,11	1,90	2,60

* Статистичному аналізу Держкомстатом піддано лише 38% від загального обсягу надходжень ПП у 2005 р. (а саме – 2 989 957,18 тис. дол. США); решта суми представлена за даними НБУ та ФДМУ і деталізації за структурою згідно із методологією Держкомстату не зазнала.

** Дооцінка капіталу.

Джерело: розраховано за даними: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2003–2005 рр. – с. 5; Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2005 р. (експрес-довідь). – К.: Держкомстат України, 20.02.2006. – № 45. – С. 2.

Основними з підстав є такі:

1) зазначена вище тенденція до виведення нерезидентами грошового капіталу з України знаходить своє відображення і в структурі надходжень, адже питома вага грошових внесків у структурі ПП за підсумками 2005 р. була меншою за рівень 2003 та 2004 рр. відповідно на 4,1 і 8,9 в. п. (і це відносно обсягу надходжень ПП, облікованих Держкомстатом України – прим. авт.);

2) для іноземного інвестора акціонерний капітал вітчизняних підприємств, навіть з урахуванням минулорічного подвоєння обсягу ринку його продажу, хоча і залишається одним із головних видів вкладень, проте його домінування, порівняно з оцінками міжнародного досвіду аналогічного процесу, є не таким абсолютним. Згідно з експертними висновками фахівців ЮНКТАД щодо стану глобального ринку інвестиційного ресурсу у 2005 р., частка іноземних інвестицій в акції досягла двох третин у структурі світового обсягу ПП, тоді як в Україні за відповідний період вона становила 23,55% [2];

3) стійкої тенденції до неухильного зменшення в структурі надходжень ПП набув показник рівня реінвестування отриманих нерезидентом доходів. Якщо у масштабі глобального обсягу внутрішніх ПП його значення станом на кінець 2005 р. відповідає рівню 12%, то в Україні іноземний інвестор реінвестує 0,13% від загального обсягу вкладень за вказаний період (це на 0,04 в. п. менше, ніж у 2002 р. – прим. авт.) [див. 2]. Водночас у порівнянні з обсягом нарахованого інвестору-нерезиденту доходу відзначений показник здійснених ним реінвестицій вивільняє із вітчизняної сфери економічного обігу понад 90% решти загальної суми нарахувань;

4) комерційно невиправданим залишається вид іноземного інвестування українських підприємств у формі нематеріальних активів – у 2005 р. лише 0,08% у структурі обсягу ПП займала нематеріальна складова інвестицій, що фактично в 30 разів менше рівня 2002 р. і свідчить про низьку результативність реалізованої національної економічної політики забезпечення структурних зрушень в економіці на основі використання інноваційного фактора розвитку;

5) за підсумками надходжень ПІІ у 2005 р. особливо вагомого значення набуло інвестування процесу роздержавлення державного майна та придбання корпоративних прав за підсумками його приватизації. Обсяг зазначених інвестиційних операцій зазнав найвищих річних темпів зростання, зумовивши збільшення частки корпоративних прав з 0,12% у 2004 р. до 23,85% у 2005 р., поступившись таким чином у підсумку лише грошовій формі надходжень ПІІ. Значною дана тенденція була не лише в національному вимірі – разом із Румунією, Чехією та Угорщиною Україна увійшла до групи країн Центральної та Східної Європи, в яких обсяг приватизаційних угод перевищив у 2005 р. середній 25-відсотковий рівень загальної вартості угод поглинання та злиття країн даного регіону. А в межах підсумкової вартості приватизаційного ринку держав Центральної та Східної Європи частка України сягнула у 2005 р. 22%;

б) непрямым підтвердженням посилення в 2005 р. занепокоєності іноземного інвестора за вже вкладений в економіку капітал є скорочення питомої ваги обсягу скасованого боргу в структурі іноземних інвестицій. Варто зазначити, що, якщо ще в 2004 р. його показник у абсолютному та відносному вимірах перевищував відповідні аналоги показників нематеріальних активів і придбаних корпоративних прав, то в минулому році розмір структурної складової скасованого боргу виявився найменшим – 0,009%, що більш ніж у 24 рази менше показника 2004 р.

Зменшення інвесторами-нерезидентами обсягу скасованого боргу українським підприємствам у рахунок заліку іноземних інвестицій відбулося також "завдяки" зниженню платіжної дисципліни вітчизняних позичальників (рис. 1). Прояви даного процесу беруть початок у 2004 р., коли на відміну від 2003 р. позитивний для нерезидентів баланс погашення наданих кредитів було знівельовано перевищенням обсягу отриманих позик і подальшим триразовим підвищенням динаміки даного процесу вже у 2005 р.

Реакцією інвестора у 2005 р. на підвищення ризику несвоєчасного повернення наданих позичальнику позик стало скорочення рівня реінвестування не лише відносно загального обсягу залученого в економіку іноземного капіталу (-51,85%), але й по відношенню до річного розміру нарахованого йому доходу. В цілому впродовж 2002–2005 рр. сума виведених нерезидентом із України прямих іноземних інвестицій сягнула 13% від загального обсягу здійснених надходжень. Зважаючи на досягнуте за останні два роки максимальне значення показника реінвестування доходу у 8%, можемо констатувати відсутність у інвестора впевненості у збереженні на середньострокову перспективу попереднього рівня рентабельності вкладеного ними капіталу, а відтак, і доцільності забезпечення розширеного відтворення власного інвестиційного впливу на теренах України.

Окрім зазначених вище ризиків утримання набраних темпів інвестування економіки, а саме – виведення із обігу понад 90% отриманого прибутку, підвищення обсягу річної заборгованості за іноземними кредитами, стрімке

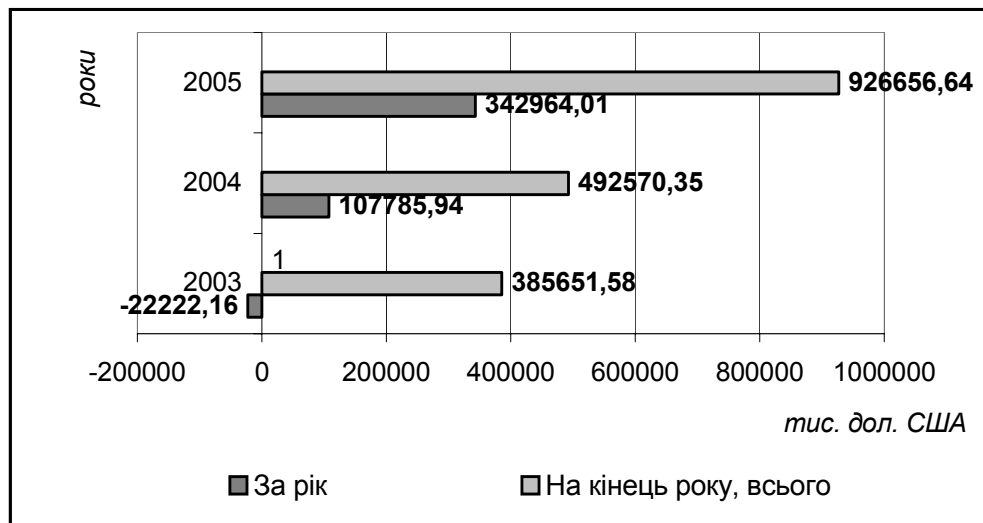

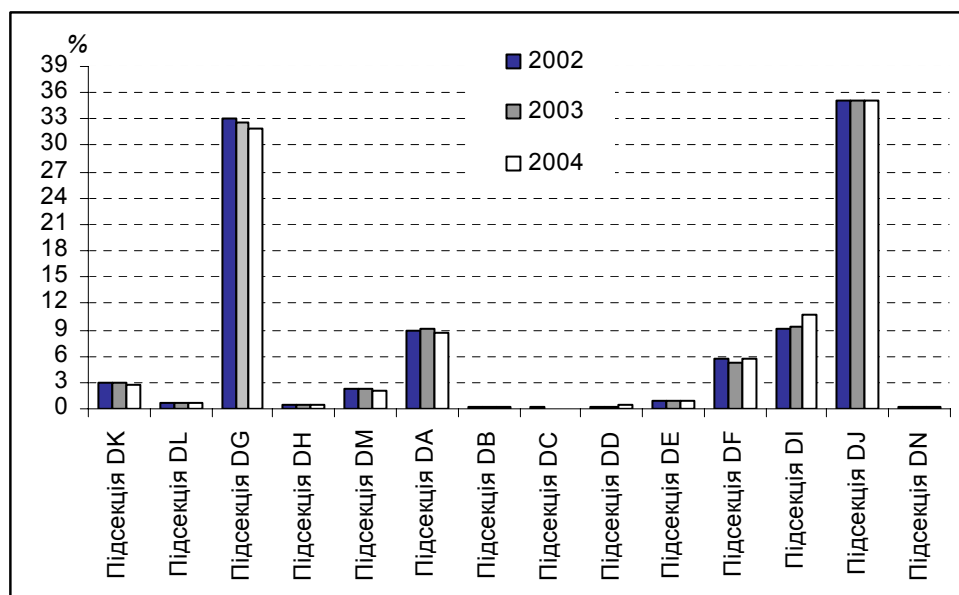
Рис. 1. Стан заборгованості за кредитами та позиками, отриманими від прямих інвесторів-нерезидентів, 2003–2005 рр.

Джерело: за даними: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2003–2005 рр. – С. 5; Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2005 році (експрес-довідь). – К.: Держкомстат України, 20.02.2006. – № 44. – С. 1.

зростання грошової складової обсягу вилучених ПІІ та збереження стабільно високого рівня загального відтоку іноземного капіталу – статусу головного з-поміж внутрішніх факторів формування інвестиційних підсумків розвитку України у 2006 р. набуває питання економічних наслідків цінових коливань на основні енергоресурси, зокрема визначення вагомості газової складової матеріальних витрат у процесі забезпечення відтворювального характеру розвитку суб'єктів промисловості. Особливе значення останнього обумовлене також можливістю погіршення зовнішньої інвестиційної кон'юнктури, передумовою чому слугує ризик цінового "перегріву" основних сировинних ринків і збереження тенденції до подальшого зростання відсоткових ставок в США і ЄС, внаслідок чого реальною стає перспектива переорієнтації світового інвестиційного капіталу на фінансові ринки розвинених країн.

За результатами аналізу розрахункових даних, які ілюструє рис. 2, зауважимо, що структура використання зазначеного енергетичного ресурсу в галузевому розрізі структури обробної промисловості носить ознаки вкрай нерівномірного розподілу, динаміка якого впродовж останніх років на загал має перманентний характер.

З одного боку, покажемо є той факт, що за підсумками 2004 р. на частку третини виробництв (*металургія, хімічне виробництво, виробництво неметалевих мінеральних добрив, коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива, харчова промисловість*) припадає 92% спожитого в галузі природного газу. З іншого – 50% діючих виробництв спроможні забезпечувати функціонування власного виробничого процесу в межах частки, котра не досягає

П р и м і т к а. На рис. 2 і далі на рис. 4, 7, 8 використовуються такі позначення підсекцій обробної промисловості: **DK**-виробництво машин та устаткування; **DL**-виробництво електричного та електронного устаткування; **DG**-хімічне виробництво; **DH**-виробництво гумових та пластмасових виробів; **DM**-транспортне машинобудування; **DA**-харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів; **DB**-текстильна промисловість та пошиття одягу; **DC**-виробництво шкіри, галантерейних виробів із шкіри та дорожніх виробів і взуття; **DD**- виробництво деревини та виробів з деревини; **DE**-целюлозно-паперова та поліграфічна промисловість, видавнича справа; **DF**-виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива; **DI**-виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; **DJ**-металургія та оброблення металу; **DN**-інше виробництво, не віднесене до інших угруповань.

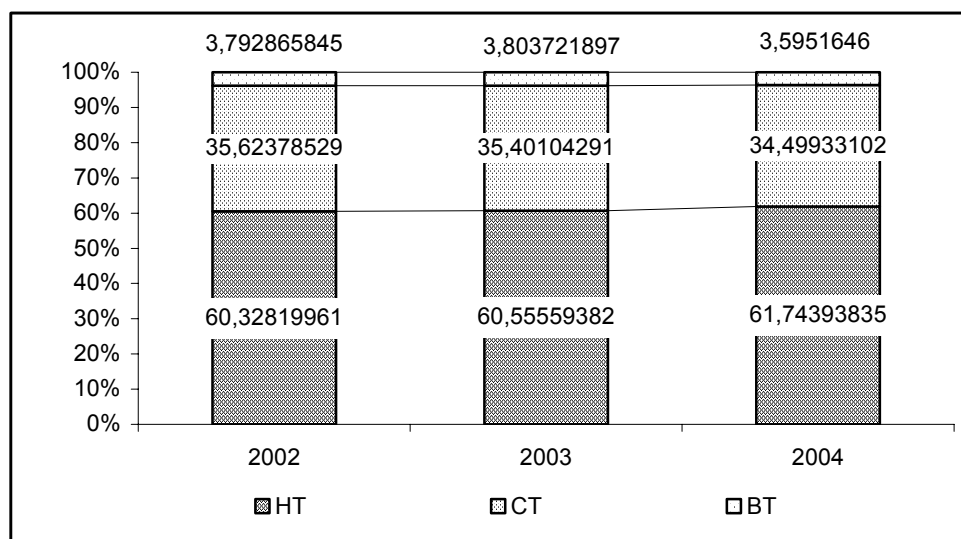
Рис. 2. Питома вага виробництв обробної промисловості в обсязі споживання природного газу, 2002–2004 рр.

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

одного відсотка від загального обсягу, необхідного для обробної галузі загалом. З-поміж секторів високо-, середньо- та низькотехнологічних видів економічної діяльності пріоритетне значення у використанні природного газу залишається за останніми (рис. 3).

Причому динаміка споживання газу у секторі низьких технологій перевищувала позитивну динаміку по обробній промисловості на 2,01%, що сприяло збільшенню питомої ваги сектора на 1,18 в. п. у 2004 р. Присутність секторів середніх і високих технологій у розподілі газового ресурсу, починаючи із 2002 р., поступово зменшувалась (станом на кінець 2004 р. – на 3,14 і 5,01% відповідно – прим. авт.), причиною чого можемо назвати утвердження негативної динаміки використання газу у всіх без виключення виробництвах обох секторів.

Таким чином, наступним важливим етапом аналітичної оцінки постає з'ясування подібної до зазначеної вище тенденції, але вже на тлі структури внутрішньовиробничих витрат галузей обробної промисловості (рис. 4, 5).

Примітка. На рис. 3 і далі на рис. 5, 6, 9 використовуються такі позначення технологічних секторів обробної промисловості: **VT** – сектор високих технологій; **СТ** – сектор середніх технологій; **HT** – сектор низьких технологій; **ІВ** – інші виробництва.

Рис. 3. Зміна питомої ваги технологічних секторів відповідно до обсягу спожитого природного газу в обробній промисловості, 2002–2004 рр.

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

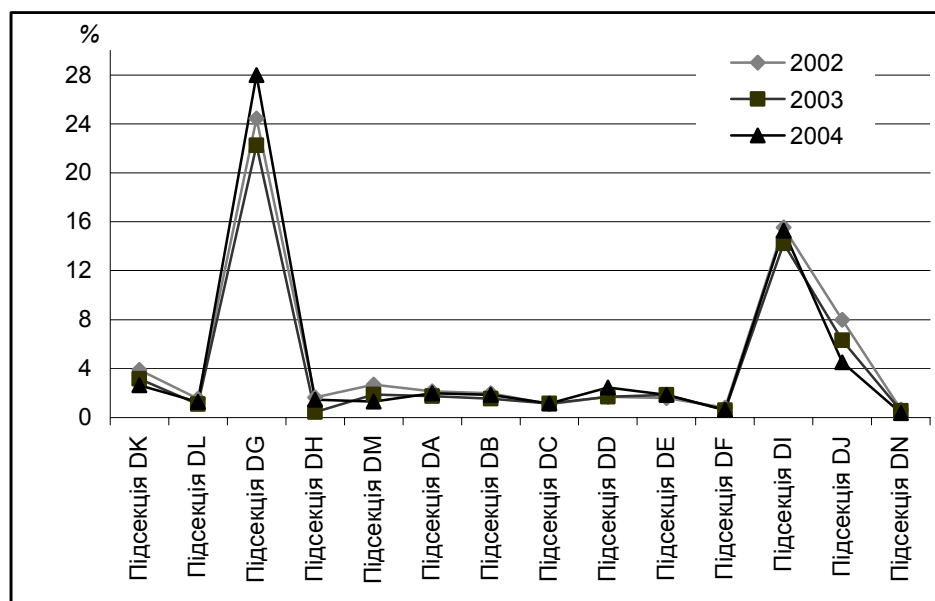

Рис. 4. Питома вага витрат на придбання природного газу в структурі матеріальних витрат виробництв обробної промисловості, 2002–2004 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.; Звіт про основні показники діяльності підприємства (форма статистичної звітності № 1-Підприємство (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

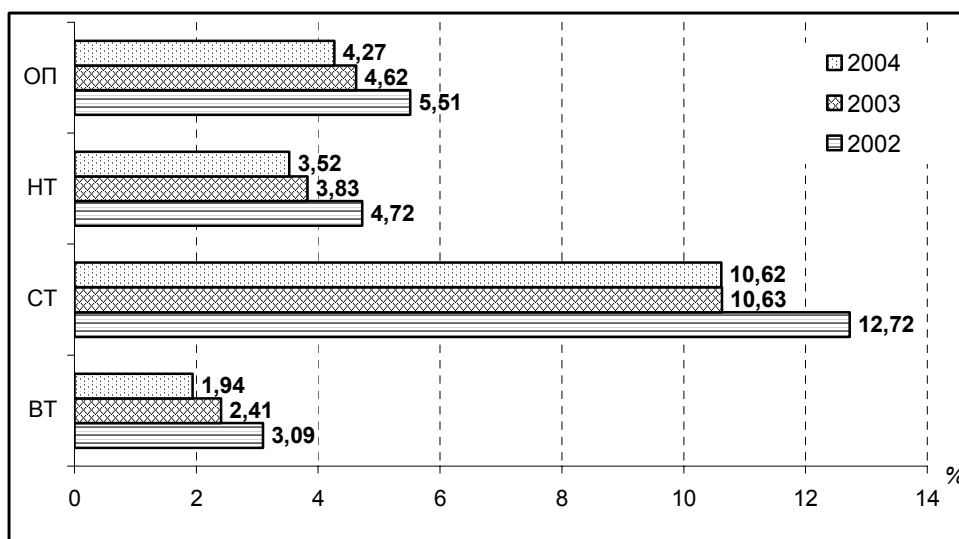

Рис. 5. Частка природного газу в структурі матеріальних витрат технологічних секторів та обробної промисловості, 2002–2004 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.; Звіт про основні показники діяльності підприємства (форма статистичної звітності №1-Підприємство (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

Отже, когорта виробництв-лідерів за показником використання природного газу зазнала наступних змін: *по-перше*, металургійна галузь, залучаючи у виробництво найбільший серед галузей обробної промисловості обсяг газового ресурсу, зменшила впродовж 2002–2004 рр. витрати на його придбання в структурі матеріальних витрат вдвічі, що впритул наблизило показник частки газових витрат до рівня загальнопромислових витрат – 4,5%; *по-друге*, хімічне виробництво та виробництво неметалевих мінеральних виробів залишаються галузями, обсяг матеріальних витрат яких станом на кінець 2004 р. формувався витратами на газ у пропорції 1:3,6 та 1:6,5 відповідно (див. рис. 4).

Окрім цього, річна динаміка розміру питомої ваги витрат на газ у структурі матеріальних витрат у 2004 р. для вказаних двох галузей набула позитивного значення в межах від 7,3 до 25,9%, що забезпечило їм утримання статусу виробництв, витратна сторона діяльності яких найбільшою мірою залежить від її газової складової. Також впродовж 2002–2004 рр. висхідною динамікою частки витрат на природний газ була у виробництвах шкіри і взуття, деревини, поліграфічній промисловості, проте її показники були недостатніми для подолання рівня загальнопромислового показника здійснених у 2004 р. витрат. Разом з тим дві третини галузей обробної промисловості зберігали в межах зазначеного періоду тенденцію до зменшення рівня газової складової в структурі матеріальних витрат, що значною мірою сприяло скороченню його максимального значення у цій групі до позначки менше 2,7%.

Аналогічні процеси мали місце і серед технологічних секторів галузі. Зокрема, найхарактернішими були такі: *по-перше*, на відміну від окремих виробництв промисловості в секторах високих, середніх і низьких технологій низхідна динаміка частки витрат на газ була безперервною протягом 2002–2004 рр., що стало можливим завдяки утриманню невисокої динаміки обсягу газових витрат у порівнянні з темпами збільшення обсягу витрат матеріальних; *по-друге*, подвійне скорочення газової компоненти виробничих витрат у металургії та збереження низького рівня аналогічного показника в переважній більшості решти представників сектора низьких технологій сприяли досягненню ним питомої ваги в розмірі 3,52%, що нижче від рівня обробної промисловості на 0,75 в. п.; *по-третє*, найбільше значення негативної динаміки частки газових витрат за період 2002–2004 рр. було зафіксовано в секторі високих технологій – (-37,2%), де відносний показник питомої ваги в підсумку становив 1,94%, що в порівнянні із аналогічним показником сектора середніх технологій і обробної промисловості менше в 5,5 та 2,2 раза відповідно (див. рис. 5).

Якщо доповнити розгляд газової складової матеріальних витрат аналізом показника динаміки останніх у структурі операційних витрат, то в частині попереднього висновку стосовно сектора високих технологій зауважимо, що формування в ньому найвищих темпів скорочення частки витрат газу в обсязі матеріальних витрат (-37,2% – *прим. авт.*) було частково обумовлене домінуванням тенденції до збільшення зазначеної категорії матеріальних витрат у структурі операційних витрат даного сектора (див. рис. 5). Тому реальна динаміка скорочення питомої ваги витрат газу в обсязі витрат матеріальних сектора високотехнологічного виробництва може бути скоригована на 2,6% – значення, на яке зросли матеріальні витрати в структурі операційних витрат. Проте коригування такого масштабу в підсумку не позбавляє зазначений сектор лідерства в темпах зменшення структурної частки газової складової витрат високотехнологічного виробничого процесу.

У відношенні інших представників технологічної структури обробної промисловості, а саме – секторів середніх і низьких технологій, то станом на кінець 2004 р. вони забезпечили зменшення в порівнянні з 2002 р. питомої ваги матеріальних витрат у межах від 9 до 12%, сформувавши таким чином аналогічний загальнопромисловий показник на рівні 11,2%. До того ж відзначена динаміка скорочення частки матеріальних витрат у секторах середніх, низьких технологій та обробній промисловості поступалася темпами динаміці зменшення частки витрат на природний газ у відповідних виробництвах у межах 7,5–13,7 в. п. за підсумками 2002–2004 років (див. рис. 5; рис. 6).

Сектор середніх технологій, зберігаючи частку газових витрат у 2,5 раза більшу, ніж у цілому по промисловості, досяг найнижчого, за винятком високотехнологічних виробництв, рівня матеріальних витрат – 62,8%, що додає вагомості сформованому нами вище припущенню про найбільшу його

залежність від газової компоненти витрат виробничого процесу, котрий належить до категорії середніх технологій.

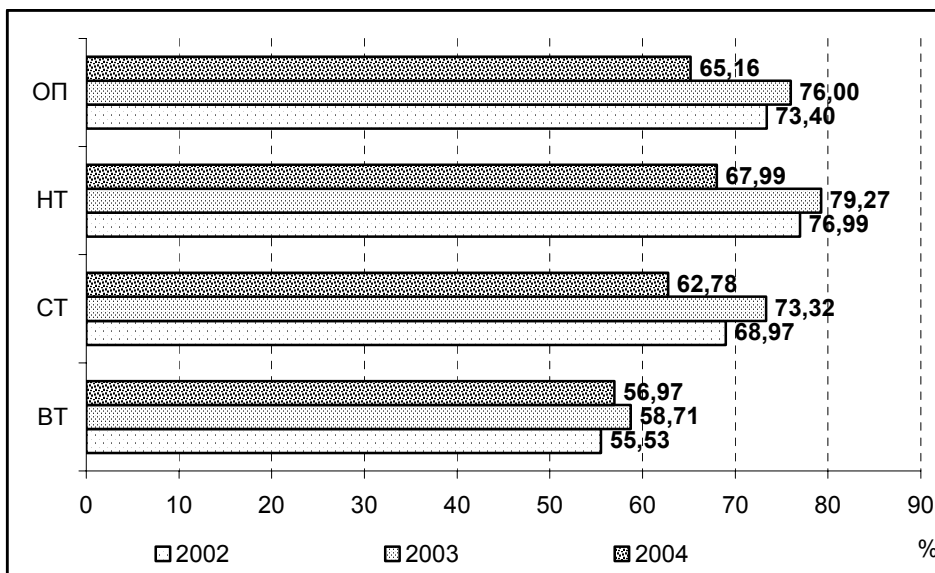

Рис. 6. Питома вага матеріальних витрат у сукупному обсязі операційних витрат технологічних секторів та обробної промисловості, 2002–2004 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Звіт про основні показники діяльності підприємства (форма статистичної звітності № 1-Підприємництво (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

Водночас виключенням із окреслених економічних тенденцій, що панували у середньотехнологічних галузях, є хімічне виробництво (рис. 7). Із перетину кривих на рис. 7 можна зробити висновок про те, що з-поміж основних галузей обробної промисловості виробництвами, в яких за підсумками 2004 р. порівняно із 2002 р. відбулося збільшення питомої ваги матеріальних витрат у структурі операційних витрат, стали хімічне виробництво та виробництво деревини. Однак, якщо показники зростання останнього (виробництво деревини та виробів із деревини – прим. авт.), який належить до сектора низьких технологій, були вкрай незначними, що забезпечило розмір його частки на рівні, меншому за підсумковий по сектору, то питома вага матеріальних витрат хімічного виробництва фактично сягнула 73%, що негативно вплинуло на загальний показник сектора середніх технологій.

Найвищий рівень матеріальних витрат в 2004 р. мав місце в металургії (75,6% – прим. авт.) і, незважаючи на те, що в порівнянні із 2002 р. відбулося його зниження на 4,3%, перевищення над підсумковим показником по обробній промисловості становило 10,4 в. п., що в умовах вагомого значення галузі у формуванні кінцевих показників економічної діяльності сектора означало забезпечення сектору низьких технологій розміру питомої ваги матеріальних

витрат у структурі витрат операційних на найвищому в обробній промисловості рівні – 68% (див. рис. 6).

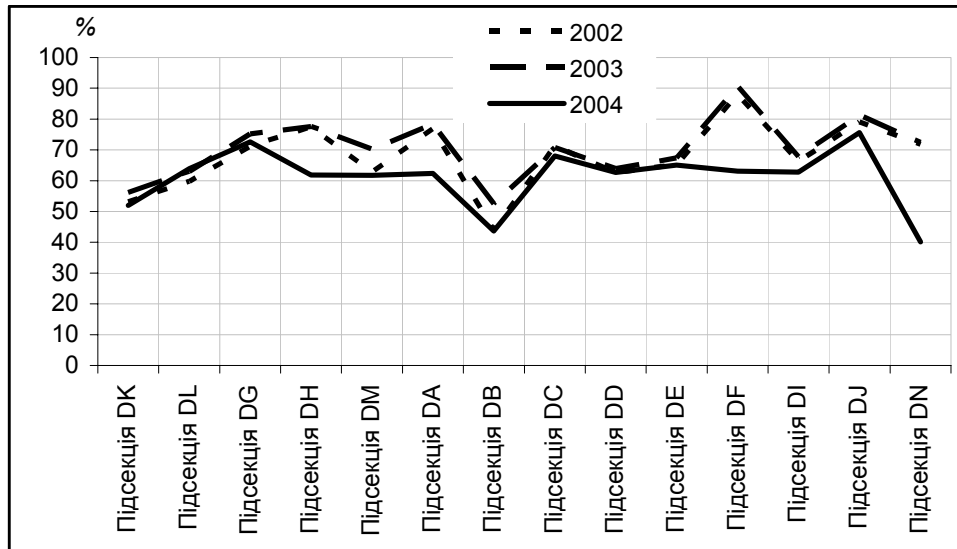

Рис. 7. Частка матеріальних витрат в обсязі операційних витрат виробництв обробної промисловості, 2002–2004 рр., %

Джерело: розраховано за даними: Звіт про основні показники діяльності підприємства (форма статистичної звітності № 1-Підприємництво (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

Економічні порівняння промислових виробництв і технологічних секторів відповідно до параметрів обсягу споживання та питомої витрати на придбання природного газу проводилися нами вище без урахування ціни спожитого ресурсу, що надало змогу кількісно оцінити вагомість газового ресурсу в структурі витрат виробничої діяльності і сформулювати окремі тенденції та відслідкувати їх перебіг впродовж 2002–2004 рр. Проте визначення цінового параметру та його порівняльна оцінка дозволяє конкретизувати якісне наповнення окреслених економічних процесів.

Отже, беручи до уваги розрахункові дані, презентовані на рис. 8, 9, зазначимо наступне:

- п'ять промислових виробництв, котрі є найбільшими споживачами природного газу (див. рис. 2), купували його за ціною, що не перевищувала рівень обробної галузі в цілому. Виключення спостерігалися лише за підсумками 2004 р. для харчової промисловості та металургії, для яких цінове перевищення коливалось в межах 0,44–0,64 дол. США;

- упродовж 2002–2004 рр. матеріальні витрати основного виробничого процесу повного переліку галузей обробної промисловості були підпорядковані тенденції до зростання завдяки поступовому підвищенню ціни на природний газ. На загальнопромисловому рівні ціна збільшилась у порівнянні із 2002 р. на 17,1% і становила за підсумками 2004 р. 63,48 дол. США за 1 тис. куб. м природного газу;

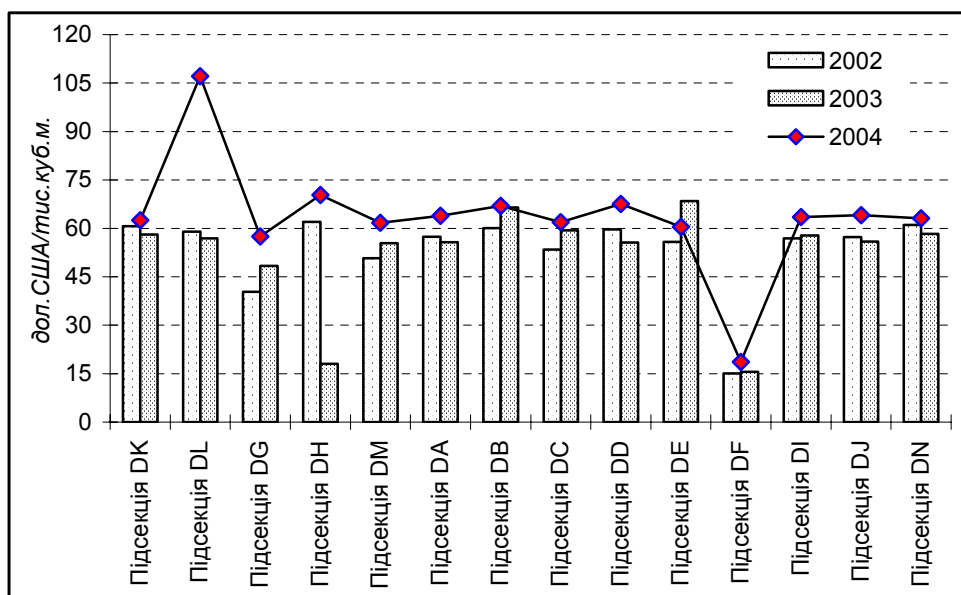

Рис. 8. Ціна використаного природного газу за видами економічної діяльності в обробній промисловості, 2002–2004 рр.

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

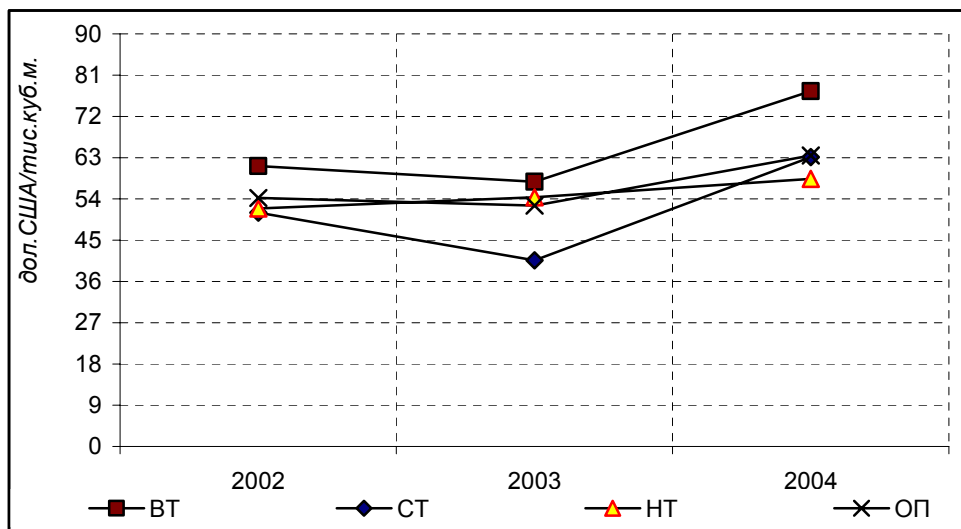

Рис. 9. Середній рівень цін на природний газ, використаний у секторах високих, середніх, низьких технологій та обробній промисловості, 2002–2004 рр.

Джерело: розраховано за даними: Звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма статистичної звітності 4-МТП (річна). – К.: Держкомстат України, 2002–2004 рр.

- хімічне виробництво, що споживає третину промислового обсягу газу і використовує на його придбання найбільшу частку матеріальних витрат (28% –

прим. авт.), купувало енергетичну сировину за ціною, що була найнижчою, за винятком виробництва продуктів ядерного палива, серед решти галузей обробної промисловості – 40,3–57,5 дол. США в період 2002–2004 рр.;

- у секторі високотехнологічних видів економічної діяльності оптова ціна придбаного природного газу впродовж 2002–2004 рр. знаходилася на найвищому рівні відносно решти секторів, а перевага над загальним ціновим параметром обробної промисловості зросла до 22,1% у 2004 р. порівняно із 12,9% у 2002 р. Найдорожчим газовий ресурс був у виробництві електричного та електронного устаткування – 107,1 дол. США за 1 тис. куб. м за підсумками 2004 р., що суттєво вплинуло на висхідну динаміку середньої ціни газу по сектору високих технологій в цілому;

- в період 2002–2004 рр. незмінно висхідним характер динаміки ціни на газ був лише в секторі низьких технологій (див. рис. 9), разом з тим значення цінового показника на кінець досліджуваного періоду залишалося найменшим в обробній промисловості – 58,4 дол. США за 1 тис. куб. м.

Характеризуючи значення газової складової витрат у забезпеченні відтворювального характеру розвитку технологічної структури обробної промисловості, доцільним буде формулювання наступних висновків:

- 1) з позиції ціни та обсягів споживання природного газу активним його споживачем в структурі обробної промисловості залишається сектор низьких технологій. Концентрація споживання сектором на рівні майже двох третин загальнопромислового обсягу газу, з огляду на результати аналізу, стала можливою завдяки його стимулюванню ціновим фактором. Розбіжність цін між високотехнологічними та низькотехнологічними виробництвами досягла у 2004 р. на користь останніх 33%;

- 2) водночас, структура витрат сектора низьких технологій дозволяє констатувати відсутність достатніх підстав під твердженнями про вирішальне значення газової складової витрат у відтворювальному характері виробничого процесу його галузей, оскільки, *по-перше*, частка газу в обсязі матеріальних витрат впродовж 2002–2004 рр. мала чітку тенденцію до скорочення; *по-друге*, рівень витрат на газ зменшився до 3,5% (у 2002 р. – 4,7% – прим. авт.), що є другим за розміром значенням після показника сектора високих технологій; *по-третьє*, металургійна галузь як базове виробництво сектора забезпечила за два роки подвійне скорочення газових витрат у структурі витрат матеріальних (з 8 до 4,5%), закупаючи природний газ у 2004 р. за ціною, яка була вищою за середній рівень цін по обробній промисловості (+1% – прим. авт.);

- 3) найбільш негативні наслідки зміни тарифної політики на природний газ матимуть місце в секторі середніх технологій. Причиною тому є високий ступінь базування основного виробничого процесу результатуотворюючої галузі сектора (хімічне виробництво – прим. авт.) на використанні даного енергетичного ресурсу, а також суттєве дотування фінансових витрат на його придбання найнижчою в обробній промисловості відпускною ціною. Розмір

зазначеної дотації на 1 тис. куб. м становив у 2002 р. 35%, у 2004 р. – 11% від середньої ціни по промисловості за відповідний період;

4) максимально адаптованим до підвищення ціни на газ виступає сектор високих технологій, адже середня ціна спожитого у 2004 р. газу становила 411,11 грн за 1 тис. куб. м, що фактично відповідає рівню цін для промислових споживачів січня 2006 р. (згідно із наказом НАК "Нафтогаз України" від 21.12.05 № 749 та відповідними Постановами НКРЕ – прим. авт.), а закупівля газу виробництвом електричного та електронного устаткування відбувалася за ціною 107,12 дол. США за 1 тис. куб. м, що на той період у гривневому еквіваленті перевищувало сьгоднішній рівень граничної ціни на газ для суб'єктів промисловості. Попри це, високотехнологічна галузь утримувала частку газових витрат у межах 2% від загального обсягу матеріальних витрат і забезпечувала функціонування власних виробництв, використовуючи лише 3,6% від обсягу річної потреби природного газу для обробної промисловості.

Отже, характер впливу газової компоненти енергетичної складової економічних чинників сприяння розширенню іноземного інвестування економіки України у 2006 р., на нашу думку, визначається домінуванням в економічному сьогоденні наступних тенденцій:

- невизначеності щодо короткострокового прогнозу як цінового рівня на імпортований природний газ для промислових споживачів, так і кількісних параметрів необхідного балансу газу для України на II – IV квартали 2006 р., що обумовлено затримкою із прийняттям Кабінетом Міністрів відповідного нормативного документу. Зауважимо, що прогнозний баланс надходження та розподілу природного газу країна мала лише на період першого кварталу нинішнього року (Постанова КМУ від 31.12.2005 № 308);

- зниження для нерезидентів інвестиційної привабливості основних суб'єктів промисловості; в першу чергу це стосується металургії та оброблення металу і хімічної промисловості, оскільки для них підвищення порівняно із 2004 р. граничної ціни в 1,8–2,0 рази ускладнюється обсягом споживання газу, що сягає відповідно 35 та 32% від потреби обробної промисловості, та вищим за загальнопромисловий рівнем газової складової в структурі матеріальних витрат. Окрім того, перспектива утримання даними виробництвами, за підсумками 2005 р., 11-відсоткового показника їх питомої ваги в обсязі надходжень ПІІ у 2006 р. буде суттєво погіршена внаслідок: спаду виробництва (за результатом січня–квітня – 1,6 і 1,2% [3]); скорочення власного інвестиційного ресурсу для технологічної модернізації виробничих потужностей; часткової втрати європейського та російського ринків збуту трубної продукції (в II кварталі ЄС запровадило антидемпінгове мито на український експорт безшовних труб (25% мита – це втрата металургами десятої частини ринку збуту безшовних труб), Росія зменшує українську квоту на труби великого діаметру на 25,7% – прим. авт.) [4, 5];

▪ посилення загрози девальвації національної грошової одиниці внаслідок спричиненої інфляції витрат, що матиме результатом зниження фінансової стійкості господарюючих суб'єктів і скорочення місткості внутрішнього ринку.

Таким чином, зазначені вище особливості динаміки та структури надходжень в Україну впродовж 2002–2005 рр. прямих іноземних інвестицій і значення газового фактора в розвитку відтворювальних процесів у промисловості України дозволяють зробити висновок про формування в країні досить вагомих економічних передумов для скорочення темпів іноземного інвестування, що протягом двох останніх років на тлі позитивної динаміки ринку глобального інвестиційного ресурсу створює перед Україною реальну загрозу втрати вже досягнутої на цьому ринку ніші.

Література

1. Капитальный отток // Коммерсант-Украина. – №73. – 28 апреля 2006.
2. Доклад о мировых инвестициях "Транснациональные корпорации и интернационализация НИОКР". – ООН, Конференция по торговле и развитию, 2005. – <http://www.unctad.org/wir>
3. Підсумки роботи промисловості України за січень-квітень 2006 року (експрес-доповідь). – К.: Держкомстат України. – 16.05.2006. – № 118. – С. 1.
4. *Тополук Р.* Трубы зовут // Экономические известия. – 2006 г. – 13 марта. – http://www.eizvestia.com/?a=article_review&id=16093631
5. *Тополук Р.* Россия решила ограничить импорт труб // Экономические известия. – 2006. – 15 мая. – http://www.eizvestia.com/?a=article_review&id=16094407